

Gogol'ün *Ölü Canlar* Romanındaki Tenkit Hedefleri

NERGİZ GAHRAMANLI^a

Geliş Tarihi: 22.03.2017 | Kabul Tarihi: 27.06.2017

Öz: Gogol, 19. yüzyıl Rus edebiyatının en önemli yazarlarından biridir. Eserlerinde Rusya'nın siyasi ve toplumsal meselelerini dile getirmiştir. Palto hikâyesinde insanların üzüntülerini anlatı. Müfettiş oyununda devlet yönetimindeki aksaklıkları eleştirir. Bu eserler ona büyük ün kazandı. Müfettiş'ten sonra *Ölü Canlar* romanını yazmaya başladı. Roman, Puşkin'in verdiği bir konudan yararlanılarak yazılmıştır. Gogol bu eserle Rus realizmini başlattı. Roman büyük başarı kazandı. Birinci bölümde, baş kahraman Pavel İvanoviç Çiçikof üzerinden Dönem Rusyası'nın toplumsal hayatı eleştirilmektedir. Eserde Rusya'nın bir yanı, kötü yanı gösterilmektedir. İkinci ve üçüncü cildinde Gogol, Rus toplumunun iyi yanlarını ortaya koyacak, Rusya'yı temsil eden Çiçikof'u ahlaklı, iyi yürekli biri olarak göstermeye çalışacaktır. Ancak üzerinde çalıştığı bölümleri yaktı. İkinci bölüm Gogol'ün evinde ele geçirilen bazı parçalardan ibarettir. Tüm bunlara rağmen, *Ölü Canlar*, Dünya edebiyatına damga vuran başarılı romanlardan biridir. Bu çalışmada, eğitim sistemi, bürokrasi, rüşvet, sınıf farkı, başlıklar halinde ele alınmış ve incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ölü Canlar, Rusya, Gogol, roman, tenkit, memur.

^a Y. Doç. Dr., Yeditepe Ü. Fen Edebiyat F. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
neraz39@hotmail.com

Criticism Targets in the Novel *Dead Souls* by Gogol

Abstract: Gogol is one of the most prominent authors of the 19th-century Russian literature. He addressed political and social issues of Russia in his works. He described people's sorrows in his story *The Overcoat*. He criticized the faults of state's governance in his play *The Government Inspector*. These works made him a renowned author. He started writing *Dead Souls* after *The Government Inspector*. The plot of the novel was suggested to Gogol by Pushkin. This work of Gogol marks the beginning of Russian realism. The novel was a great success. In the first part, the social life of Russia of the time is criticized over the main character Pavel Ivanovich Chichikov. The novel addresses only one side, the bad side of Russia. In the second and third volumes, Gogol would underline the good sides of Russian society by portraying Chichikov, who represents Russia in the book, as a person with morals and a good heart. However he burnt the parts that he worked on. The second part consists of only some parts that were found in Gogol's house. Despite all, *Dead Souls* has become one of the indisputable masterpieces of the world literature. In this study; the educational system, bureaucracy, bribe, class distinction are addressed and analyzed under separate strands.

Keywords: *Dead Souls*, Russia, Gogol, novel, criticism, office clerk.

© Gahramanlı, Nergiz, "Gogol'ün Ölü Canlar Romanındaki Tenkit Hedefleri", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 2017, ss. 115-135.

Giriş

1840'lı yıllar Rus edebiyatının geçiş dönemleridir. Bu dönemde romantizm, öncü özelliğini kaybetmiş ve yerini gerçekçiliğe bırakmıştır. “Ancak asıl geçiş edebi türlerde yaşanmıştır.” Rus edebiyatı en büyük eserlerini roman türünde vermiştir.

A. S. Puşkin *Eogeni Onegin* adlı manzum romanıyla Rus realizmine adım atmıştır. 1840'lı yıllarda realizm M. Y. Lermontov'un ve Gogol'ün eserleri sayesinde Rus edebiyatına tamamen yerleşmiştir. Rus realizminin gerçek kurucusu N. V. Gogol'dür. Puşkin birçok bakımdan Gogol'ü teşvik etmiş ve eserlerinin konusunu vermiştir. Dönemin en önemli eleştirilerinden Belinski bu yeni akımın kuramsal temellerini atmıştır.¹ Belinski yazılarında “Gogol'ün gerçekliğe erişmiş olan yaratışının kuvvetli yanlarına dayanarak, yaşamın yansıtılışının gerçekçi ilkelerinin özünü”² açıklamaktadır. Bu dönemde “gerçekçilik” terimi kullanılmazdı. Hayatı, yaşamı olduğu gibi “doğal” bir biçimde dile getirme söz konusu idi. Gogol'den etkilenen Nekrasov, Turgenyev, Gonçarov gibi yazarlar toplumun günlük yaşamını kaleme almaya başladılar.³ “18.yüzyılda, feodalizmin ekonomik ve ideolojik yapısının çöküşünü noktlayan Fransız İhtilali'ne yakın dönemde, gerçekçilik, günlük hayatın ve törelerin saptanışından, toplumsal varlığın saptanışına doğru büyük adım attı.⁴ Gerçekçilik, gerçek duygusu, klasik Rus edebiyatının temel çizgisi idi. Rus edebiyatının dünya kültüründe bir yer edinebilmesi ve dünya kültürünün gelişmesini etkileyebilmesi, bu edebiyatın gerçekçi karakterlerinden, halkın hayatını ve kaderini çok yönlü yansıtmasından doğmaktadır.⁵

¹ Türkan Olcay, *Rus Edebiyatında Doğalcı Okul*, İstanbul Basım ve Yayınevi Müdürlüğü, İstanbul, 2003, s. 75

² G.N. Pospelov, *Edebiyat Bilimi*, Çev., Yılmaz Onay, Evrensel Kültür Kitaplığı, İstanbul, 1995, s. 485

³ Olcay, a.g.e., s. 75

⁴ Boris Suçkov, *Gerçekçiliğin Tarihi*, Çev., Aziz Çalışlar, Doruk Yay., İstanbul, 2009, s. 23

⁵ K. Zelinski, *Sovyet Edebiyatı*, Çev., Funda Savaş, Konuk Yayınları, İstanbul, 1978, s. 27

“Gerçekçiliğin özü toplumsal çözümlemeydi; toplum içinde insan hayatının, toplumsal bağların, birey ile toplum arasındaki ilişkinin ve toplumun yapısının incelenmesi ve tasvir edilmesiydi.”⁶

Eserlerinde “Ukrayna topraklarından ve halkından” bahseden⁷ Gogol, “küçük insanlar”ın yazarıdır. İlk eserleri romantik yazılardır. Dünya edebiyatının en önemli mensur destanı olan *Taras Bulba* romantik eserdir. Buna karşılık *Müfettiş* adlı komedisi realist bir görüşle yazılmıştır. Bu eser, ritmi, komikliği, parlak dili, psikolojik ve sosyal gerçekliğiyle mükemmel bir mekanizmadır, sevinç ve hüznün üreten bir yapıttır.⁸ *Palto* Rus edebiyatı tarihinde bir dönüm noktasıdır. *Burun* hikâyesi de “küçük insan”ın kaderi üzerine yazılan bir eserdir.

Yazar *Ölü Canlar* romanı üzerinde uzun yıllar çalışmıştır. “1842 yılında Petersburg sansür kurulunun izni üzerine yapıtı basıl[ır] ve ardından satışa başlan[ır].”⁹ Bu eserden sonra Gogol, yaşadığı toplumu ve yönetim sistemini acımasızca eleştiren bir yazar olarak tanınmaya başlar. Dönem Rusyası’ndaki insanların olumsuz yönleriyle alay eden Gogol, onları açığa vurduğu zaman kendilerini ıslah edeceklerini düşünür. Aslında yazar, düzenin kurumlarını eleştirmeyi amaçlamaz. “Ancak farkına varmadan Rusya’nın sosyal yapısını mahkûm etmektedir.”¹⁰

Romanda sık sık hayalciliğe, lirizme ve şiirselliğe yer vermesi, romantik ve fantastik öğeler katması, özellikle yabancıların Gogol’ü okumasını sağlamıştır. Gogol gerçekçiliği¹¹ özgün-

⁶ Suçkov, a.g.e., s. 23

⁷ Mehmet Özberk, *N.V. Gogol’ün Hayatında ve Sanatında Halk gelenekleri ve Mistik Olaylar*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2008, s. 9

⁸ Jean Bonamour, *Rus Edebiyatı*, Çev., İsmail Yergüz, Dost Kitabevi, Ankara 2006, s. 47

⁹ Kamile Sinem Küçük, *Rus Gerçekçiliği Bağlamında N.V. Gogol-V.G. Perov Etkileşimi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011, s. 5

¹⁰ Olcay, a.g.e., s. 58

¹¹ Grigoriy Gukovski, Реализм Гоголя [Gogol Gerçekçiliği], Художественная Литература [Bedii Edebiyat], Москва-Ленинград [Moskova-Leningrad (Petersburg)] 1959, s. 16

dür.¹² O, halk yaşamını sanatsal bir biçimde edebiyata getiren ilk Rus yazardır. Yapıtlarında sade, günlük olayları işler. Puşkin, Lermontov, Gogol, nitelik bakımından yeni olgular sergileyen, Rus edebiyatının gelişimine olağanüstü katkılar sağlayan yazarlardır.¹³

1842 yılında *Ölü Canlar* yayımlandıktan sonra edebiyat çevreleri tarafından hem övgü, hem yergi yapılmaya başlanır. Büyük Rus eleştirmen Belinski *Oteçestvenniye Zapiski* [*Vatan Notları*] dergisinde şunları yazmaktadır: “Bu eser, tıpkı boğucu ve vebalı bir kuraklığı serinleten bir şimşek yerine geçmiştir. Rus halkının yaşamından alınarak, gerçek oluşu kadar yurda bağlı oluşuyla, acımasızca gerçeği ortaya sererek, ihtiraslı bir aşkla, içtenlikle Rus yaşamına katkıda bulunmuştur. Anlayış, meydana getiriliş, şahısların karakterleri ve göz önüne getirdiği Rus gelenekleriyle, kısacası sosyal, ulusal, tarihi planıyla eşsiz bir yapıttır.”¹⁴ Gogol'e saldırılara ve ona yapılan eleştirilere karşı çıkan Belinski'ye göre, Gogol'ün yaratıcılığındaki asıl güç, yaşamı tüm gerçekliği ile göstermektir. Eğer bu durum eksik görülüyorsa, suç yazarda değildir, Rusya'dadır. Gogol, roman- da Çiçikof'u anlatırken, “Seçtiğimiz kahramanın okuyucunun hoşuna gitmiş olması çok kuşkuludur” diyerek ‘kahraman karşısında duyduğu sıkıntıyı sezdirmektedir.” Yine eserde “can sıkıcı, iğrenç, keder verici varlıklarıyla insanı allak bullak eden karakterleri’ anlatmanın pek iç açıcı bir şey olmadığını söylemektedir.”¹⁵ Gogol'ün romanındaki karakterler; Pilyuşkin, Nozdrev, Koroboçka, Sobkiyeviç vb. “büyük ölçüde tipleştirilmiş ve tüm toplumsal özleriyle verilmiştir.”¹⁶

1842 yılından sonra Gogol sağlık sorunlarından dolayı de-

¹² Birsen Karaca, *Rus Edebiyatının Açılımları*, Kavis Kitap, İstanbul, 2010, s. 50

¹³ Olcay, a.g.e., 58

¹⁴ N.İ. Mordovçenko, “Белинский в борьбе за натуральную школу” [Belinski'nin Doğal Okul Mücadelesi], *Литературное Наследство*, [Edebi Mirası], Москва [Moskova], 1948, s. 212

¹⁵ Ataoğulları Behramoğlu, *Rus Edebiyatı Yazıları (XIX. ve XX. Yüzyıllar)*, Tekin Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 53

¹⁶ Suçkov, a.g.e., s. 129

gişik ülkelerde yaşadı. Mistisizme ve tanrıbilime ilişkin kitaplar okudu. Ruhsal açıdan bunalıma girdi. Yazar yaşamının sonuna kadar devam eden ruhsal krizler geçirmiştir. *Ölü Canlar*'ı üç cilt olarak yazmayı planlamış, ikinci ciltte yüce gönüllü, insan sever bir kahraman yaratmaya çalışmıştır. Gogol yazdığı ve ateşe attığı ikinci ciltte birincinin yarattığı olumsuz etkileri silmek, Rusya'yı kendi düşünceleri ile yüceltmek istemiştir. Ancak üzerinde çalıştığı bölümleri geçirdiği bunalım sonucu yakmış, üçüncü cilt ise hiç yazılamamıştır.

Ölü Canlar Romanı

İlk önce "Ölü Canlar" sözcüğünün ne anlama geldiğini açıklayalım. Toprak kölesi kötü koşullarda yaşayan bir insandır. "Ölü Can" ölü bir toprak kölesi anlamına gelmektedir. Can sayısı, üzerinde çalıştıkları toprakların büyüklüğünü göstermektedir. Bir toprak sahibi beş bin, altı bin "can"a sahip olabilmektedir. "Ölü bir canı, canlıymış gibi satan biri, batmak üzere olan bir şirketin değersiz hisse senetlerini hiçbir şey olmamış gibi saf bir kimseye satan adam gibi bir dolandırıcıdır. Çünkü değersiz bir şeyi değerli gibi satmaktadır."¹⁷

Ölü Canlar'ın 1842 yılında yayımlanan birinci bölümü tam bir bütün oluşturmaktadır. Roman, birtakım sahtekârlıklar yapıp ortadan kaybolan bir dolandırıcının öyküsüdür. Örneklerine her yerde rastlanmaktadır. Burada doğru yargılar ve doğru gözlemlerle karşılaşırız. Yazarın canlandırdığı karakterlerin hemen hemen hepsi "budala"dır.

Romanın başkahramanı Çiçikof'dur. Hayattaki "en büyük amacı zengin olmaktır."¹⁸ Bunun için her şeyi göze alır. Küçükken babası onu bırakıp giderken bir buçuk ruble verir ve "[k]apiklerini harcama biriktir. Dünyada bundan daha iyi bir şey yoktur... Arkadaşların seni aldatırlar, baştan çıkarırlar...

¹⁷ Louis Leger, *Gogol*, Çev., Selahattin Hilav, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 94

¹⁸ Zeynep Günal, *N. V. Gogol'ün Hikâye ve romanlarında Hiciv Sanatı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1988, s. 167

Fakat para sana asla ihanet etmez... Para ile her iş yapılır, her şeyde başarılı olunur!' nasihatında bulun[ur.]"¹⁹

Birkaç defa usulsüz kazandığı mal varlığını kaybeden Çiçikof, bir çiftlikte kâhya olarak işe başlar. Görevi gereği yüz kadar köylünün rehin işiyle ilgilenmek zorunda kalır. Çiftlik sahibinin vekili sıfatıyla dilekçe verirken idari memura, kölelerden yarısının öldüğünü, ileride bir zorluk çıkıp çıkmayacağını sorar.

"Memur:

Bu ölülerin isimleri, sayım listesinde sağ diye yazılı, değil mi? dedi.

Evet, öyle.

O halde, niye üzülüyorsunuz? İnsanlar bir taraftan ölürler, diğer taraftan da yenileri doğar, böylece denge sağlanır."²⁰

Bu sözler onun kafasında inanılmaz fikirler oluşturur. Çok sevinir. Çünkü ölü toprak köleleri de tıpkı canlılar gibi ipotek edilebilecekti. Bunun üzerine gelecek nüfus sayımından önce binlerce ölü can satın alabilecek, borç verme kurumu, bu satın alma senetleri karşılığında, (ölü) köylüleri rehin alacak, karşılığında adam başına iki yüz ruble borç para verecektir. Böylece iki yüz bin rublelik bir sermaye sahibi olacaktı.²¹

Aslında toprağı olmayan köylüler ne satın alınabilir ne de ipotek edilebilir... Ama yine yasalar gereği, yeni toprakları işletmeye açmak için toprak kölesi satın alınabilmektedir.

"Kerson ve Torid eyaletlerinde arazi bedava veriliyor. Ben de ölmüş köleleri oraya gönderirim. Bu iskân işi de kanuni şekilde yapılabilir..."²² Çiçikof hayali toprakları işlenir hale getirmek için ölü toprak köleleri satın alacak, olağanüstü bir vurgun gerçekleştirecektir. Çünkü o dönemde devlet, her on yılda

¹⁹ N.İ. Gogol, *Ölü Canlar*, Çev., M. Emre Karaörs, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 1992, s. 221

²⁰ Gogol, a.g.e., s. 235

²¹ Gogol, a.g.e., s. 236

²² Gogol, a.g.e., s. 236

bir sayım yapmakta toprak sahipleri de eyalet yönetimlerine ölen ve doğan toprak kölelerinin listesini vermektedir. Devlet yönetimindeki bu hukuki açığı hemen fark eden Çiçikof, böylece sayıma kadar ölmüş toprak kölelerini almak için çevredeki toprak sahiplerini ziyaret eder, çeşitli toprak sahiplerinden, yeni ölen ama henüz resmi kayıtlara geçmediğinden yaşıyor görünen serfleri satın almaya başlar. Toprak sahipleri, ilk önce bu duruma çok şaşırırsalar da gelecek sayıma değin vergisini ödemek zorunda oldukları bu "can"lardan kurtuldukları için sevinirler.

Kısa yoldan zengin olmaya karar veren kahramanımız, insanların karşısına, kibar, temiz, şık giyimli bir beyefendi olarak çıkar. Gittiği her yerde kendisini sevdirmekte, taşralıları, şehrin idari yönetimindeki memur ve bürokrasi kesimini etkilemektedir. Çiçkov'un düzgün ve ikna edici bir konuşma tarzı vardır. Kullanacağı kelimeleri özenle seçer, karşısındaki kişinin mevki ve konumuna göre konuşmasını yönlendirir ve insanlarda son derece olumlu bir etki bırakır. Bu durum, gittiği şehir ve kasabalarda daha çabuk kabul görür ve insanları etkiler. Burada asıl önemli olan insanların o dönemde dış görünüş ve zenginliklerine göre değerlendirilmeleridir.

Saygıdeğer bir kişi olmanın ölçütü sahip olunan toprak ve paradır. Dönemin Rusyası'nda bir insanın itibarı ve zenginliği, sahip olduğu canlarla (köle) doğru orantılıdır. Önemli bir insan olmanın gerekliliği bu şekilde vurgulanmıştır. Çiçikof bu çağın gerekli özellikleri ile işlerini de kolayca yaptırabilmeyi ve hedefine ulaşmayı başarmıştır. O, bu çağın gerekli özellikleri ile işlerini de kolayca yaptırabilmeyi ve hedefine ulaşmayı başarmıştır. Çiçikof'un aldığı kölelerin (ölü canların) sayısı kentte dilden dile dolaşmaya başlar. Milyoner olduğu söylentileri çıkar. Çiçikof bu ünü sayesinde kentte daha çok sevilmiş ve el üstünde tutulmuştur. Bu kölelerin (ölü canlar) başka bir yere götürülebilmesi için teklifler almaya başlamıştır. Kölelerin başka bir yere götürülüp yerleştirilmesinin karlı bir iş olmadığı üstüne birçok yorumlar yapılır, düşünceler, görüşler ileri sürü-

lür. İnsanların konuşmalarından birçok kişinin bu sorunla ilgili derin bilgisi olduğu anlaşılır. Burada kalamayacağını anlayan Çiçikof, şehri terk eder. Seyahatinin sonunda çok ucuza aldığı dört yüz cana sahip olur. Bu dört yüz can ona büyük kâr sağlayacaktır. Ölmüş olan bu toprak kölelerinin adlarının, yeteneklerinin ve mesleklerinin yazılı olduğu listeyi okuyarak hoşça vakit geçirmeye başlar. “Burası, Hamlet’teki mezarlı sahnesini anımsatır.”²³ “Aksakov, “Ölü Canlar”ın bir destan olduğunu söylüyor, yazarını Shakespeare ve Homeros’la karşılaştırıyor, hatta onlardan üstün görüyordu.”²⁴

İkinci bölümde de Çiçikof, gezilerine devam eder. Dolandırıcılıktan elde ettiği parayla bir çiftlik satın almak ve ahlaklı bir adam olmak istemektedir.

“Ölü Canlar”da Çarlık Rusyası; taşra yaşamı, bürokratları ve derebeyleriyle baştan aşağı gülünç ve sarsak gerçekliğiyle göz önüne serilmektedir.”²⁵ Rusya’nın kötü taraflarını, aksayan işleyişini gösteren Gogol, eleştirisini birçok alanda yapmıştır.

1.Eğitim Sistemindeki Bozukluklar

Ölü Canlar romanında en çok eleştirilen eğitim sistemidir. Bu durum, Çiçikof’un öğrencilik yıllarından yola çıkılarak gösterilmiştir.

Romanın başkahramanı Çiçikof, küçük yaşta annesini kaybetmiş, babasının nasihatını unutmamış, maddi çıkarlarını her şeyden üstün tutarak büyümüştür. Çocukluğundan itibaren kendini birçok şeyden yoksun bırakmıştır. Babasının ayrılırken verdiği “bir buçuk ruble” parayı harcamamış, aksine çoğaltmıştır. Kimsenin aklına gelmeyen şeyler onun aklına gelmektedir. Örneğin,

“Çarşıdan yiyecek satın alıyor ve sınıfta en zengin öğrencilerin yanına oturuyordu. Yanındaki arkadaşının yüzünden karnı acıkmaya başladığını anlayınca hemen ona bir parça yumurtalı çörek

²³ Leger, a.g.e., s. 88

²⁴ Leger, a.g.e., s. 96

²⁵ Behramoğlu, a.g.e., s. 53

verir ve sezdiği iştahın derecesine göre para isterdi. İki ay kadar bir kafese koyduğu küçük bir sıçanla meşgul oldu ve hatta ona susta durmasını, yatmasını, kalkmasını, bütün emirlerine itaat etmesini öğretti. Sonra da bunu iyi bir fiyata sattı.”²⁶ Böylece para biriktirip kesesini doldurmaya başladı.

Okulda öğretmenlerine daima saygılı göründü. Her dersten iyi not alıyor, terbiyesi ile diğer arkadaşlarından ayrılıyordu. Okulda ona en iyi öğrenci gözüyle bakılıyordu. Bir öğretmeni sessizliği ve ağırbaşlılığı sevmekte, zeki ve atılgan çocukları sevmemekte idi. Çiçikof öğretmenin huyunu anladı ve onun istediği şekilde davrandı. Saygıda kusur etmedi ve kısa sürede sevgisini kazandı. Teneffüs zili çalınca hemen yerinden fırlar, hocasının kasketini alır ve eline verirdi. Okulu bitirdiği zaman, “en üstün derece diploma ve üzerine yaldızlı harflerle. ‘üstün çalışmasının ve usluluğunun ödülü’ cümlesi yazılı bir kitap aldı.”²⁷

Bu kurnazlıklar onun adına olumlu sonuçlar vermiş, derslerinde başarılı olmamasına rağmen okulunu iyi bir derece ile bitirmiştir. Ama bunun nedeni çalışkan olması değil, sessiz ve uslu olmasıydı. Okulda en yüksek notları her zaman sessiz, pasif, soru sormayan, hiçbir şeyi sorgulamayan öğrenciler almakta idi. Böyle çocuklar çok sevilir, takdir edilir, diğer çocuklara da örnek gösterilirdi. Düşündüren, geliştiren öğretmenler yerine bunun tam tersi bir tutum içinde olan öğretmenler vardı. Çiçikof okulda başarılı olmanın yolunun çalışmaktan geçmediğini, öğretmenlerine itaat ederek ve sessiz durarak başarılı sayılacağını görür. Dönemin eğitimcileri bilimsellikten uzak, tek tip, uslu oturan, huyları düzgün ama bilim adına hiçbir şey öğrenmeyen öğrenciler yetiştirmektedirler. Çiçikof da böyle bir eğitim sisteminden geçer. Verilen örneklerde yazar, Dönem Rusyası’nda eğitimin ne şekilde yapıldığının, ne derece yozlaşmış olduğunun altını çizer.

Bu durumun düzeltebileceğini düşünen Gogol, eğitimci-

²⁶ Gogol, a.g.e., s. 221-222

²⁷ Gogol, a.g.e., s. 223

lerin aslında nasıl olmaları gerektiğini okuyucuya gösterebilmek için romanın ilerleyen bölümlerinde karşımıza çıkan Andrey İvanoviç Tentetnikof'un öğrenim hayatını anlatmıştır. Bu eğitim, bilime, akla dayalı ve tek tip insan yetiştirmeyen bir eğitimidir. İdeal öğretmen tipini Tentetnikof'un öğretmeni olan Aleksandr Petroviç vasıtasıyla göstermektedir. O, öğrencileri tarafından sevilen, onlarla diyalog kurabilen, bilgili, öğrencilerde ahlâkın yanı sıra zekâ da arayan bir adamdır. Ona göre, *"zekâsını gösteren öğrenci, eğlenmeye zaman bulamaz; çocuğun çılgınlıkları kendiliğinden kaybolur."*²⁸ Onun ağzından çıkan birkaç tatlı teşvik edici söz, her öğrenciyi sevinçle titretir, çalışma hevesi getirirdi.

Aleksandr Petroviç, güçlükleri, zorlukları, mücadeleyi olduğu gibi söylüyor, hayatın imrendirici şeylerini, acılıklarını, tatlılıklarını en ufak ayrıntısına kadar anlatırdı. Okulu bitirip hayata atılan gençlerde her zorluğu küçümseten bir gayret oluşturuyordu.²⁹

Bu ideal öğretmenin amacı, gençlere *"ilimin ruhunu birçoğunun anlayabileceği biçimde çözümleme ve açıklamayı"*³⁰ öğretmek, vatana faydalı gençler yetiştirmektir. Derslerin büyük kısmı, öğrenciye hayata atıldığı anda kendisini bekleyen geniş iş ve faaliyet sahasını açıklamaya ayırmıştı. Bu okuldan mezun olanlar ileride en çetin görevlerde şereflerini, onurlarını koruyabilecek güçtelerdi.

Aleksandr Petroviç öldükten sonra yerine Feodor İvanoviç gelir. Okulda her şey değişir. O, yalnız öğrencilerin hal ve davranışlarıyla ilgilenir, onlardan sıkı disiplin isterdi. Çocukların bu özgür davranışları ona disiplinsizlik olarak görünmekte ve onların benimseyemediği bir eğitim sistemi oluşturulmakta idi.

Okula yeni alınan öğretmenlerin ilimleri öğretme, okutma şekilleri farklıydı. Onlar çocukların bilmedikleri ifadeler, keli-

²⁸ Gogol, a.g.e., s. 249

²⁹ Gogol, a.g.e., s. 250

³⁰ Gogol, a.g.e., s. 250

meler kullanır, şahsi mantıklarını kabul ettirmeye çalışıyorlardı.³¹ Bu nedenle okul kısa sürede eski vasıflarını kaybeder, bilim yuvası olmaktan çıkıp, disiplinsizlik yuvası haline gelir.

Yazar, okuruna Çiçikof'un öğretmenlerini tasvir ederek, öncelikle eğitim sistemindeki bozuklukları ve bu bozuklukların sebeplerini göstermeye çalışmıştır. Tentetnikov'un öğretmeni olan Petroviç'i örnek vererek, okura gerçekte ideal öğretmen örneğini göstermiş ve sistemdeki bozukluğun nasıl giderileceğini yazmıştır.

2. Bürokraside Yer Alan Aksaklıklar

Rusya'nın taşra kasabalarındaki yaşantıyı ince bir ironi ile yansıtan Gogol, yöneticilere getirdiği eleştirileri de roman içerisine ustaca yaymıştır. Yazar Çiçikof'un dolandırıcı kişiliği üzerinden ilişki kurduğu toprak sahiplerine ve bürokrat çevresiyle olan ilişkilerine de değinmiştir.

Saygılı ve nazik görünmeye çalışma politikasının işe yaradığını gören Çiçikof, hayatının her evresinde üstlerine karşı sahte bir saygı ve nezaket içinde olmuştur.

Okuldan mezun olduktan sonra kahramanımız kendisine bir memuriyet aradı. Elinde pekiyi diplomalar olduğu halde mahkemede küçük bir iş bulabildi. Taşrada bile "iltimas" gerekirdi. Fakat çok fazla gayret göstermeye, bütün zorlukları yenmeye karar verdi. Olağanüstü bir sabır ve gayretle çalıştı. Bununla beraber gayet temiz ve şık giyinir, etrafına nazik davranırdı. Az zamanda yükseldi. Çok kötü şartlarda yaşıyordu. Amiri asık suratlı, "duygusuz, ters, titiz" bir adamdı. Onun dostluğunu kazanmaya imkân yoktu. Çiçikof bunu da denedi. Amirinin yazı kalemleri gibi birçok kalemi yontarak kalemlige koydu. Masanın üzerini kirleten kalem artıklarını ve sigara küllerini temizledi. Giderken koşup şapkasını alıyor ve veriyordu. Fakat bu itinalar sonuçsuz kaldı. Amir onun yüzüne bile bakmadı. Aile hayatı ile ilgilendi, yaşı geçmiş, babasına çok benzeyen çopur bir kızı olduğunu öğrendi. Kızla ilgilenmeye

³¹ Gogol, a.g.e., s. 251

başladı. Amir bu durumdan duygulandı ve evine davet etti. Onun evine taşında, adama “baba” demeye başladı. Bu suratsız adam Çiçikof’un yükselmesi için girişimde bulundu. Kahramanımız artık isteğine ulaşmıştı. Ertesi gün eski amirinin evinden taşınmış, kendisine bir apartman dairesi kiralamıştı. Düğünden de hiç bahsetmedi. Yaşam tarzı değişmiş, geçim derdi azalmıştı. Artık adliyede önemli biriydi.³²

Çocukluğunda zenginleşme hırsına kapılan, devlet dairesinde göreve başladığında işe amirleriyle iyi ilişkiler kuran Çiçikof hızla yükselir. Yolsuzlukları ortaya çıkınca bu parlak kariyerine son verilir. *Kahramanımız bütün bu sıkıntılara sabır, dayanıklılık ve boyun eğerek tahammül etti ve nihayet gümrüğe yerleşmeyi başardı. Çiçikof, gümrükte çalışmayı uzun zamandan beri istiyordu.*³³ Gümrük memuru olmak için birçok başvuruda, girişimlerde bulundu, sonunda başardı. “Daha sonra atandığı gümrük idaresindeki görevinde de büyük başarı (!) kazanır.” *Namushuluğu, doğruluğu, rüşvet almamazlığı ile yükselmişti. El konulan kaçak malları (...) ufak tefek şeyleri bile kabul etmiyordu. Böyle bir özveri tabii idarenin de dikkatini çekmekte gecikmedi. Kendisini terfi ettirdiler.*³⁴ Kaçakçılarla iş birliği yapar, iyi para biriktirir. Bu kez de yolsuzluk nedeniyle yakayı ele verir, tüm parasını yitirir, ancak umudunu yine kaybetmez.³⁵ Bir çiftlikte kahya olarak işe başlar. Çiftlik sahibinin işleri kötü gidince maliyeye gider ve oradaki memurun söyledikleri onu sevindirir.

Bütün zorluklara rağmen zengin olmayı kafasına koyan Çiçikof, Rusya’daki birçok çiftliği dolaşarak, çiftlik sahiplerinin gerçekte ölmüş, ancak kağıt üzerinde yaşıyor görünen “canlar”ını satın almak ister. Yazar dönemdeki yolsuzluğu ve rüşveti buradan yola çıkarak gözler önüne sermektedir.

Çiftlik sahipleri ve memurlar da kendi çıkarlarını ön plan-

³² Gogol, a.g.e., s. 224-225-226

³³ Gogol, a.g.e., s. 230

³⁴ Gogol, a.g.e., s. 231

³⁵ Ö. Aydın Süer, XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatı Üzerine Yazılar, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2006, s. 66

da tutarak, Çiçikof'un bu yasal olmayan alım satım işlerine ortak olurlar. Eserde bulunan bu karakterler, aslında bütünü temsil eder ve bu bütün o dönem Rusya'sını yansıtmaktadır. Gogol romanın bu bölümünde, söz konusu olayların geçtiği dönemde Rusya'nın idarî ve mali işleriyle meşgul olan memurlara açık bir biçimde göndermede bulunmuş, onları düzenbazlığa, kaçakçılığa göz yummakla hatta bu suçlara ortak olmakla suçlamıştır. Özellikle rüşvet konusu üzerinde ısrarla durulmuştur. Memurların rüşvet konusunda ne kadar rahat ve doğal davrandığını, halkın da mecbur kalarak rüşveti yasal bir olaymış gibi rutinleştirdiğini eserinde ustaca göstermiştir. Yani roman, o dönemin idari ve bürokratik yapısında rüşvetin ne denli ilerlediğini, memurun rüşvet almadan işleri ilerletmediğini, Çiçikof aracılığıyla gözler önüne serilmiştir.

3. Rüşvet

Rüşvet bu romanda en çok eleştirilen unsurlardan biridir. 19.yüzyıl Rusya'sının idari yapısında ve yönetiminde rüşvet önemli boyuttadır. Bürokraside işler yavaş yürümekte her iş rüşvetle dönmektedir. Rüşvet yalnız o dönemin ya da Rusya'nın değil, bütün dönemlerin ortak sorunudur.

Yazar burada devreye girerek memurların kendi içinde nasıl bir sistem oluşturduklarını anlatıyor. Bir memur, rüşvetini alana kadar söz konusu dosyayla ilgilenmiyor ve dosya sahibini her gün daireye gelip gitmek zorunda bırakıyor. Ancak rüşvetini aldığı anda, o adamın işlerini aynı gün içerisinde tamamlıyor. Ayrıca, sistem o kadar oturmuş ki rüşveti alan memurun üstleri de rüşvetten haberdar olmasına rağmen bu olaya göz yumuyor, haberi yokmuş gibi davranıyor. Eserde memurların, amirlerinin gözüne girebilmek için onlara nasıl sahte bir saygıyla yaklaştıklarını, amirlerin de kendi altlarında çalışanlara nasıl küçümseyerek baktıklarını görmekteyiz. Burada esas olan hizmette amirine, yani üstünde çalışanlara karşı kusur etmemekti, yoksa halka hizmet değildi.

*Ölü Canlar'*ın alım satım işlerini yapmak için şehre gelen Çiçikof, Manilov'la mahkeme binasına gittiğinde, görev başın-

daki memurlar önce ilgilenmezler, sonra ona zorluk çıkartırlar;

Bu sebeple bana o masayı göstermenizi rica ediyorum. Eğer, sizler bu dairede ne yapıldığını bilmiyorsanız, biz de başkalarına sorarız' dedi. Genç memurlar hiç cevap vermediler; yalnız bunlardan biri parmağıyla odanın bir köşesini gösterdi.³⁶

İşini halledebilmek için "Çiçikof cebinden küçük bir banknot çıkarıp yavaşça İvan Antonoviç'in önüne koydu. O, bu banknotu görmemiş gibi davranarak üstünü bir defter kapağıyla örttü."³⁷ İdarede kayıt işlerini rüşvetle halleden Çiçikof buradan ayrılır.

Bürokrasi, çıkarıcılık ve bencillikle şekillenmişti. Her kesim kendi menfaatini sağlamak, bunu korumak için hareket ederd. Yolsuzluk ve rüşvet en üst düzeyde idi:

"Nasıl! Yazıcılara yirmi beş ruble mi verilecek?' 'Sinirlenmeyiniz... Gerçekte, yazıcıların alacağı bir rubledir... Üst tarafı, daha yukarıda olana gidecek!" diyen Çiçikof'a iş sahibi akıl erdiremiyor, elini alnına vuruyor ve rüşvet alanlara lanetler savururdu.³⁸

Memurlar aldıkları bu rüşvetle büyük evler ya da toprak alacak kadar para biriktirebiliyorlardı. Bu durum herhangi bir şekilde anlaşıldığında ise memurların malvarlıklarına el konulur ve hazineye aktarılırdı. Çiçikof da bir iki defa zengin olmuş, aldığı rüşvetler ortaya çıkınca servetini kaybetmişti.

Bütün memurlar çıkarları doğrultusunda hareket ediyorlardı. İşlerini özenle yapıyormuş gibi görünür, maskeleri altında menfaat ya da rüşvet beklerlerdi. Bayağılık hat safhaya ulaşmıştı. Bu durumdan üst yönetim rahatsız değildi, çünkü bu olağan bir durum halini almıştı. Devlet yönetimindeki adaletsizlik ülkenin her alanını ve kesimini kapsamakta idi. Devletin üst kademesindeki idareciler hiçbir iş yapmamakta, şehrin ileri gelenleri ile sohbet etmekte, davetler düzenlemekte, yemek

³⁶ Gogol, a.g.e., s. 142

³⁷ Gogol, a.g.e., s. 143

³⁸ Gogol, a.g.e., s. 227

yemekte, vist oynamakta, günlerini boş ve faydasız geçirmekte-lerdi. Vali, savcı, belediye başkanı ve diğerleri hepsi aynı nite-likteki insanlardı. Birbirlerinin yüzüne gülen bu insanlar arka- larından birbirlerinin açıklarını, yapmadıkları ve ihmal ettikleri işleri konuşuyorlardı.

Tüm ülkeyi bir hastalık gibi saran rüşvet, ahlaksızlık ve do- landırıcılık almış başını gitmiştir. Genel Vali, tüm insanların bu alışkanlıklardan vazgeçmesini söyler ve sözlerini şöyle bitirir:

Hiçbir araç hiçbir tehdit, hiçbir ceza, yeryüzünden haksızlığı kal- dıracak güçte değildir. Bütün memurlar rüşvet kabul ediyorlar... Bu alışkanlık, hatta namuslu olarak doğanlar için bile bir ihtiyaç halini almıştır... Vatanı kurtarmak söz konusudur! Vatan, düş- man milletin darbeleri altında ölmez... Onu öldüren kendi cina- yetlerimizdir... Ve ne kadar becerikli, bilgili dayanıklı olursa ol- sun, hiçbir devlet adamı da hatta en alçak, en ahlaksız memurları gözetim altında bulundurmuş bile olsa bu kötülüğü ortadan kal- dıramaz... O memurlar, korkunç bir gizli kuvvet halini almışlar, hükümet içinde hükümet, devlet içinde kuvvetli bir devlet kur- muşlardır... Ve her birimiz, vatanımızın istilaya uğradığı o kor- kunç dönemlerde olduğu gibi, zulme ve haksızlığa karşı mücade- le etmenin bir görev olduğunu anlamadıkça, ne kadar çalışılırsa çalışılırsın, bütün emekler boşa gider... Şimdi sizlere, kalp ve fikir asaletinin ne demek olduğunu bilenlere sesleniyorum... Ve siz- den, yeryüzünde insana düşen kutsal görevi hatırlamanızı istiyoy- rum...³⁹

Vali'nin yaptığı konuşma, toplumu bir sarmaşık gibi saran rüşvet ve yolsuzluk sorunu hakkında ne kadar aciz kalındığının göstergesidir. Genel Vali, Çarlık Rusyası'ndaki bozulmuş devlet yapısını, kokuşmuş devlet memurluğu anlayışını bu ifadelerle eleştirmiştir.

4. Sınıf Farkı

Yazar burada Rus toplumunun sınıfsal ilişkilerini ustalıkla gözler önüne sermiştir. Bu durum, Çiçikof'un şahsında amirle-

³⁹ Gogol, a.g.e., s. 334-335

rine her konuda itaat edip, onların gözüne girmeye çalışmasıyla gösterilmiştir.

Çiçikof, Karaboçka'nın evine geldiğinde evin hizmetlisi tanımadığından kapıyı açmaya çekiniyor ve onu tersliyor. Ancak Çiçikof kendisini asil biri olarak tanıttınca, kadın kapıyı açmaya yanaşır. Yazar burada yine sınıfsal düzeye ne kadar önem verildiğini gösteriyor.

Karaboçka, sahip olduğu ölü canlara vergi ödemekten şikâyetçi olmasına rağmen Çiçikof'un onları neden satın almak istediğini anlayamıyor ve kuşkuyla kapılıyor. Aslında "ölü canlar"ı bedava bile vermeye razı iken bu işten bir de para kazanabileceğini anlayınca onları Çiçikof'a hemen iyi para karşılığında satıyor.

Çiçikof, Sobakiyeviç'in evine varmadan Nozdrev adlı içki ve kumar meraklısı bir çiftlik sahibiyle karşılaşır. Yazar, Nozdrev'i eleştirerek okura "Sanırım Nozdrev'e pek yabancı değilsiniz, bu gibi insanlara herkes bol bol rastlar." diyerek yine bazı çiftlik sahiplerinin, içki ve kumara olan merakını da eleştiriyor. Köylüsünden idari amirine kadar içkiye olan merakını vurgulayan yazar, özellikle o dönemde maddi durumu biraz iyi olanların kumara karşı ilgisini gösteriyor. Nozdrev, Çiçikof'u oyun oynamaya zorlar, reddedilince de sinirlenir, "canlar"ı ona yüksek bir fiyata satmaya çalışıyor. Aralarında tartışma çıkıyor, bu nedenle Çiçikof buradan "ölü can" satın alamıyor.

Gogol burada Nozdrev'in şahsında topraklarıyla ve canlarıyla ilgisiz olan toprak sahiplerini yansıtır. Çiftlik sahipleri toprakları ile hiç ilgilenmez, hiçbir iş yapmazlar. Zamanlarını baloda, davette sohbet ederek, içki içerek ve kumar oynayarak geçirmekteler. Kısacası, çiftlik sahipleri, yaşamlarının büyük bir bölümünü rahatlık, eğlence ve bolluk içinde geçirmekte günlerinin gün etmektedirler. Nozdrev bu yaşamın en belirgin temsilcisidir. Sürekli kumar oynayan, yalan söyleyen hiçbir iş yapmayan bir çiftlik sahibidir. Çiftliklerinde her türlü işleri ile kâhyaları ilgilenirler. Toprak sahipleri çiftlikleri ile ilgili sorula-

ra cevap dahi verememektedirler. Bilgi almak için hemen kâhyalara başvururlar. Onlar daha çok topraktan elde edilecek ürün ve kazanacakları para ile ilgilenmektedirler.

Kahramanımız ayıya benzettiği Sobakiyeviç'in evine gittiğinde dikkatimizi çeken şey, bütün çiftlik sahiplerinin kendi sofralarını övmesidir. Burada maddi değerlerin insanlar üzerindeki etkisi bu ayrıntılı sofrta tasvirleri aracılığıyla gösterilmektedir. Üst düzey, zengin ve cömert insanlar, misafirlerine bol miktarda çeşit çeşit yemek sunarken, cimri kişiler misafirlerine sofrta bile kurmazlar.

Ne adi adammış o! Ömrümde böyle bayağı bir adam görmedim; suratına tükürülecek herif!.. Kepaze, bana yemek vermemelerini emretmek gibi namussuzca bir harekette bulundu; beygirlere de yarı aç, yarı tok denecek kadar ot verdirdi...⁴⁰

Çiçikof sahip olduğu can sayısını arttırmak için Piluşkin'in evine uğruyor ve ondan da ölü can satın alıyor. Piluşkin eserde, zengin olmasına rağmen cimri olan toprak sahibini temsil etmektedir.

Otlar ve buğdaylar çürüdüler, yığınlar gübre haline geldiler, mahzenlerdeki unlar taş kesildiler ve ancak kazmayla parçalayabiliyorlardı; kumaşlar, çohalar, bezler tozlar altında kayboluyorlardı.⁴¹

Köylüsünün durumu yürekler acısındır, çalışanları tamamen yoksulluk içindedir. Ayrıca Piluşkin çalışanlarına küfürler savurmakta, onları haksız yere sürekli hırsızlıkla suçlamaktadır. Bu cimri ve kaba toprak sahibinin baskısına dayanamayan bazı çalışanların çiftlikten kaçtıkları görülür. Yazar, Piluşkin üzerinden de dönemin birçok aksaklığını okuyucuyu sıkmadan yansıtmıştır.

Gogol, burjuvazinin hüküm sürdüğü bu devirde, devlet yönetimindeki adaletsizliklere değindiği gibi serflik düzenini de eleştirmiştir. Ona göre, toprak ağalarının köleleri ezmesiyle

⁴⁰ Gogol, a.g.e., s. 87

⁴¹ Gogol, a.g.e., s. 119

şehirdeki bürokratların memurları ezmesi arasında hiçbir fark yoktur. Bürokrat memur ilişkisinde memurlar, üstlerine sahte bir saygınlık içerisinde ve alttakini ezmektedirler. Tıpkı çiftlik sahiplerinin kendinden daha fazla toprağa ve “can” a sahip olanlara sahte bir saygı ve nezaketle yaklaşım, çalışanlarını hakaret dolu sözlerle ezmesi gibi.

Rus köylülerinin yaşamı, yazarı derinden etkilemekte ve bu konuda sorumlu olanlarla alay etmektedir. Örneğin, alt sınıfların ve üst sınıfların değerleri birbirinden farklıdır. Kötü gerçeklerin idealleştirilmesine duyulan isteğe yabancıdır. Bu sebeple halkın yaşamındaki zorlukları ve canların küçük düşürülmesini eserinde soylulara karşı açığa çıkarmıştır. Yazar köylüleri iyi kalplilikleriyle ön plana çıkarmıştır.⁴²

Romanda karşımıza çıkan her karakterin bir eksiği ve kusuru vardır: Manilov hayalperesttir, Nozdrev “senli benli” konuştur, kabadır, Sobakiyeviç insanlardan nefret eder, kimse hakkında iyi yorumda bulunmaz, Karaboçka malını mülkünü saklayan daha fazlasını isteyen açgözlü bir kadındır. Pilyuşkin cimriliğiyle tanınmaktadır.⁴³

Sonuç

Gogol, romanda yer alan siyasi ve hukuki boşlukların adım adım her sürecini ele almış ve eleştirmiştir. Halk devletten umudunu kesmiş, devleti dolandırıp cebini doldurmaya başlamıştır. Bürokratlar devletten umudunu kesmiş rüşvete dadanmıştır. Hukukçular da devletten umudunu kesmiş, boşlukları suistimal edecek şekilde kullanmaktalar. Maddiyata düşkünlükleri sebebiyle insanlar her türlü dolandırıcılığı yapmakta ve vicdansız bir şekilde yaşamaktadırlar. Hayattan anladıkları, eğlence ve içkiden başka bir şey değildir. Bunları gerçekleştirmek için para kazanmaktadırlar. Feodal dönemin bir eseri olan

⁴² Grigoriy Gukovski, Реализм Гоголя [Gogol Gerçekçiliği], Художественная Литература [Bedii Edebiyat], Москва-Ленинград [Moskova-Leningrad (Petersburg)], 1959, s. 378, 388

⁴³ Günel, a.g.e., 179

kölelere, insan gözüyle bakılmamakta, sefalet içinde ölmektedirler. Hatta ölüleri bile umursamamaktadırlar. Toprak sahipleri senede kaç kölenin öldüğünü bile bilememektedir. Devlette oluşan boşluk, bürokrasi ve hukukun yanında eğitim de etkilenebilmiş ve hiçbir şeye sesini çıkarmayan, iyi huylu, bilimden uzak kişiler yetiştirilmek istenmiştir.

Sonuç olarak Gogol, kendi gözüyle Dönem Rusyası'nı yukarıda çıkarılan başlıklar üzerinden eserdeki kahraman ve tiplere yansıtarak okurlara eleştirisini sunmuş ve betimlemeleriyle göz önüne sermiştir. Hiciv ve bazı ironileri de içeren eser, sıradan gerçekçi bir roman değil, alegorik ve sembolik anlamlarla eleştiriyi akıcı bir şekilde okuyucuya sunmuştur. Bu özelliği ve eleştirilerin belli bölümünün evrenselliği de eserin dünyaca ünlenmesine sebep olmuştur.

Kaynaklar

- Behramoğlu, Ataol, *Rus Edebiyatı Yazıları (XIX. ve XX. Yüzyıllar)*, Tekin Yayıncılık, İstanbul, 2012,
- Bonamour, Jean, *Rus Edebiyatı*, Çev., İsmail Yergüz, Dost Kitabevi, Ankara, 2006.
- Gogol, N.İ., *Ölü Canlar*, Çev., M.Emre Karaörs, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 1992.
- Gukovski, Grigoriy, Реализм Гоголя [Gogol Gerçekçiliği], Художественная Литература [Bedii Edebiyat], Москва-Ленинград [Moskova-Leningrad (Petersburg)], 1959.
- Günel, Zeynep, N. V. *Gogol'ün Hikâye ve romanlarında Hiciv Sanatı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1988.
- Karaca, Birsen, *Rus Edebiyatının Açılımları*, Kavis Kitap, İstanbul, 2010.
- Küçük, Kamile Sinem, *Rus Gerçekçiliği Bağlamında N.V. Gogol-V.G. Perov Etkileşimi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.

- Leger, Louis (1996), *Gogol*, Çev., Selahattin Hilav, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- Mordovçenko, N.İ., "Белинский в борьбе за натуральную школу" [Belinski'nin Doğal Okul Mücadelesi], Литературное Наследство, [Edebi Mirası], Москва [Moskova], 1948, s.201-258.
- Olca, Türkan, *Rus Edebiyatında Doğalcı Okul*, İstanbul Basım ve Yayınevi Müdürlüğü, İstanbul, 2003.
- Özberk, Mehmet, *N.V. Gogol'ün Hayatında ve Sanatında Halk gelenekleri ve Mistik Olaylar*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2008.
- Pospelov, G.N., *Edebiyat Bilimi*, Çev., Yılmaz Onay, Evrensel Kültür Kitaplığı, İstanbul, 1995.
- Suçkov, Boris, *Gerçekçiliğin Tarihi*, Çev., Aziz Çalışlar, Doruk Yay., İstanbul, 2009.
- Süer, Ö. Aydın, *XIX.Yüzyıl Rus Edebiyatı Üzerine Yazılar*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2006.
- Zelinski, K., *Sovyet Edebiyatı*, Çev., Funda Savaş, Konuk Yayınları, İstanbul, 1978.